

NASILJE U DRUŠTVENOM PAMĆENJU Intima hrvatske i srpske javnosti povodom operacije Oluja¹

Apstrakt: Ovaj tekst je deo istraživanja koje se odvija pod radnim naslovom „O čemu govorimo kada ćutimo i o čemu ćutimo kada govorimo? – polazne pretpostavke za antropologiju ćutanja o najbilibijoj prošlosti“. U prvom delu autorka ispituje značenja ćutanja u pisanju hrvatske i srpske štampe neposredno pre hrvatske akcije Oluja i tokom same akcije. Odnos ćutanja, prećutkivanja i zaboravljanja, s jedne strane, i društvenog pamćenja, s druge strane, tematizovan je u završnom delu teksta, praćenjem napisa o godišnjicama akcije Oluja u obe javnosti – hrvatskoj i srpskoj. Polazište je u uverenju da je fenomen ćutanja (i prećutkivanja), budući imanentni deo svakog diskursa, značajan činilac kreiranja društvenih odnosa i sistema vrednosnih modela, da ima važne komunikativne i kognitivne funkcije i da je u svojoj suštini performativnog karaktera. U najkraćem, ćutanje pomaže formiranju dominantne slike o ovom događaju, ako je, na posredan način – preko govorenja – i ne konstruiše. Tematizovanje značenja ćutanja u kontekstu akcije Oluja preduzeto je delom i stoga što se prećutkivanje u studijama o kraju Jugoslavije neretko pominje kao manipulativna strategija neke od strana u sukobu (ili analitičara koji su se bavili jugoslovenskim temama), a da nema ni jedne studije koja bi sistematski ispitivala značenja ćutanja i prećutkivanja u ovim konfliktima. I najvažnije, uvažavajući frekventnost neposrednog izražavanja ćutanja u novinskom diskursu, kao i retoričkih strategija koje posredno, iz konteksta i uspostavljenog sveta diskursa, upućuju na ćutanje, autorka se usredsređuje upravo na odnos događajnosti (situativnosti) i ćutanja. Kako bi osvetlila način na koji je operacija Oluja zapamćena, odnosno zaboravljena u zainteresovanim javnostima i političkim imginarijumima, prati pisanje dnevne štampe – *Večernje novosti*, *Politika*, *Danas* (Beograd) – *Večernji list*, *Jutarnji list*, *Magazin – dodatak Jutarnjeg lista* (Zagreb), kao i napise o Oluji u nedeljnicima, poput beogradskog *NIN*-a, *Vremena* ili zagrebačkog *Globusa* u periodu od 02. avgusta 1995. do sredine avgusta 2006. godine.

Cljučne reči: Oluja, hrvatska javnost, srpska javnost, značenja ćutanja, zaboravljanje, društveno pamćenje.

¹ Tekst je napisan u okviru projekta „Spinning out of control: rhetoric and violent conflict. Representations of ‘self’ – ‘other’ in the Yugoslav successor states“ koji finansira Istraživački savet Norveške.

Pisanje dnevne štampe neposredno pre akcije Oluja i tokom nje u najvećoj meri odgovara na pitanje o čemu se i kako govori kada postoji namera prećutkivanja i skrivanja. Polazim od pretpostavke da je akcija Oluja, poput svakog organizovanog događaja (fudbalske utakmice ili modne revije) u kome učestvuje puno ljudi, morala biti unapred osmišljena i pripremljena, ali da je razumljivo što zbog svog karaktera nije mogla biti najavljena na način kako se oglašavaju uobičajeni, manje značajni masovni događaji. Naknadnim čitanjem štampe dobijamo privilegiju da ispitujemo ne samo kako su mediji participirali u kreiranju događajnosti već i da ispitujemo pukotine u tim kreacijama, pa i to kako je ono što je trebalo da ostane skriveno ipak anticipirano u strogo kontrolisanim javnostima ili kako je šira javnost pripremana za buduće događaje.

U prvim danima avgusta 1995, hrvatski Večernji list (*VI*) najviše pažnje poklanja situaciji na ratištu u BiH i u Hrvatskoj, kao i diplomatskim pitanjima, koja se odnose na predstojeće mirovne pregovore RH i RSK.² U fokusu pažnje su srpski napadi na Gospić³ i Bihać što je, prema *VI*, bila tema diplomatskih sastanaka predsednika Tuđmana i ministra spoljnih poslova Granića sa ambasadorima SAD⁴ i Irana⁵. Opšta zabrinutost zbog nastavka srpskih napada na ova područja karakteriše pisanje *VI* i 3. avgusta: „Srpski teroristi ne miruju: provokacije uoči ženevskih pregovora“, „Hrvatske snage ovladale značajnim kotama“, „Srpski su odmetnici jučer ponovo napali Gospić“, „Četnici otvarali vatru i na punktovima UNCRO-a i na HV kod Otočca“. Na dan otpočinjanja Oluje, 04. avgusta 1995, na prvoj strani ističe se naslov „Hrvatska odlučna: odmah mirna reinte-

² U organizaciji Jasušija Akašija i Torvalda Stoltenberga, pregovori su održani 3. avgusta 1995. u Ženevi.

³ „Jučer u 14.10. sati Srbi su poduzeli minobacački napad na šire područje grada Gospića. (...) Gađani su civilni ciljevi.“ *VI*, 02.07.1995.

⁴ „Veleposlanik Galbraith je rekao da su napadi hrvatskih Srba na bihaćko područje potpuno bespravni i da, u duhu splitske deklaracije, međunarodna zajednica podupire legitimnost hrvatsko-bošnjačkog saveza.“ „Razumjevanje za hrvatsku politiku“, *VI*, 02.07.1995.

⁵ „Dr Granić je još jedanput istaknuo da je Hrvatska spremna pregovarati sa Srbima. (...) Naglasio je da je na području Bihaća situacija vrlo teška zbog nastavka napada hrvatskih i bosanskih Srba, ali i Abdićevih snaga.“ „Bihać – najveća briga“ *VI*, 02.08.1995.

gracija“; od ostalih važnih vesti izdvojene su: „Ponovo napadnuti Gospić i Otočac“, „Neprijateljski projektili pogadali civilne ciljeve“, „Uz granicu Hrvatske i BiH nastavljene topničke borbe“, „Četnici i Abdićeve snage i dalje napadaju Bihać“, „Čvrst pristup rješenju krize“. Iako je cela druga strana posvećena ženevskim pregovorima, u tekstu se ne daje ni približno jasna slika o toku pregovora i stanovištima zaraćenih strana.⁶ Naime, iz samog naslova „Hrvatska odlučna: mirna reintegracija odmah!“ stiče se utisak da je Hrvatska dala prednost mirnom rješenju a da su predstavnici RSK takav predlog odbili. Istina, ni jedno ni drugo se eksplicitno ne kaže, nego se o stavu predstavnika RSK kaže da se njihovi odgovori „ne cijene ‘zadovoljavajućim’, jer nisu dovoljno jasno formulirani“. Bilo kako bilo, javnosti su prećutane ili bar uskraćene informacije sa pregovora, ali je zauzvrat dobila neke neočekivane informacije, koje same pregovore i temu ovog teksta čine farsličnim. Iz teksta saznajemo da je „predsednik Tuđman izabrao pravi trenutak da bi nekažnjeno poduzeo akciju“⁷ (ne znamo koju), ali i to da postoje bar dve „međunarodne diplomatije“ po ovom pitanju: jedna, koja navodno podržava ratni pristup, „uvažava jake“ i druga koja se trudi da iznađe mirno rešenje: „Međunarodna diplomacija, dio koji zastupa Thorvald Stoltenberg, želi izbjeći rat; može li naći formulu za mir, koja obvezatno prolazi preko mirne reintegracije hrvatskih područja pod kontrolom ‘srpskih secesionista’?“. ⁸

Građani Hrvatske nisu morali čitati *VI* tog dana da bi dobili odgovor na ovo pitanje. On je, ma kakav bio (i ma koliko ovo pitanje bilo nejasno ili retorsko) u saznajnom smislu bio beznačajan, pošto je akcija Oluja bila u toku. Iz današnje perspektive, na pisanje *VI* o ženevskim pregovorima i ratnoj tematici u periodu od 01. do 04. avgusta 1995. posebno svetlo bacaju transkripti sa sastanka hrvatskog

⁶ Umesto toga, u ovom tekstu, navodno posvećenom pregovaranju u Ženevi, prenosi se pisanje stranih agencija: ‘Liberation’ piše da „Hrvatska ima ‘dva aduta’: dobro organiziranu i naoružanu vojsku i podršku SAD (ne samo Njemačke). U Washingtonu su – piše taj list – odlučili da Srbima treba nanijeti vojni poraz, i to ‘svim Srbima’, u Srbiji, u BiH i u Hrvatskoj, koje smatraju odgovornima za ratne zločine i za etničko čišćenje“. *VI*, 04.08.1995.

⁷ „Predsjednik Tuđman je izabrao trenutak kad su Srbi na najnižoj točki u međunarodnoj javnosti, da bi nekažnjeno poduzeo akciju za reintegraciju okupiranih područja – piše ‘Le Journal de Geneve’“. U: „Hrvatska odlučna: mirna reintegracija odmah!“, *VI*, 04.08.1995.

⁸ *VI*, 04.08.1995.

predsednika Tuđmana sa vojnim i državnim vrhom na Brionima, održanog 31. jula 1995. Činjenica da je transkript ovih razgovora postao dostupan javnosti krajem 2004, a da je njegova autentičnost nakon upoređivanja sa tonskim zapisima potvrđena početkom 2005,⁹ umnogome olakšava istraživanje manifestacija ćutanja (lažnog i preopširnog govorenja o nečemu drugom) povodom operacije Oluja. Ispostavilo se da su dve ključne teme u javnosti – situacija na ratištu i odnos prema ženevskim pregovorima – inscenirani, odnosno da je ‘vesti’, smišljene nekoliko dana unapred, pisala ‘državna ruka’. Prema brionskim transkriptima,¹⁰ predsednik Tuđman dao je uputstva kako bi trebalo da informišu mediji: odlučio je da štampa nastavi da piše o ‘srpskim napadima na Bihać’ (uprkos tome što je sukob u tom području bio završen)¹¹, ali je predložio da se izmisle ili insceniraju srpski napadi i u Hrvatskoj, o kojima bi javnost svakodnevno bila izveštavana. Posle rasprave o tome koja bi mesta ili područja bila najpogodnija, rukovodstvo Hrvatske odlučilo je da to ipak bude – Gospić:¹² budući da je reč o naseljenom mestu, vest o ‘srpskim napadima’ poslužila bi pred međunarodnom zajednicom kao najbolje pokriviće i opravdanje na tom sastanku planirane akcije Oluja.¹³

Brionski transkripti rasvetljavaju i pozadinu hrvatskog stava prema ženevskim pregovorima. U periodu pre Oluje, ova tema je po važnosti u *VI* bila odmah iza teme ‘srpskih napada na Bihać i Gospić’. O hrvatskim predlozima i stavovima u pregovorima pisano je kao o „mirnoj integraciji odmah“: prema transkriptima, pak, odlazak hrvatske delegacije na pregovore trebalo je da posluži samoj Oluji – biće to dodatni alibi planirane akcije – ili, rečima učesnika, njena

⁹ Barić, 2005:514.

¹⁰ <http://www.vecernji.hr/newsroom/news/croatia/791205/index.do> (u daljem tekstu brionski transkripti)

¹¹ Tražeći političko opravdanje Oluje („mi bismo morali naći neku izliku za našu akciju“), hrvatski predsednik je naredio da sredstva informisanja „naglašavaju da se Srbi nisu povukli s bihaćkog područja i da nastavljaju napade na taj grad“. Brionski transkripti i Barić, 2005:514-515.

¹² „Norac skupa s njime bi trebao isprovocirati da možda i po Gospiću ili nečemu lupnu dvije granate. Mislim, treba po naseljenom mjestu...“, brionski transkripti.

¹³ Anticipirajući njen višestruki budući značaj, hrvatski predsednik je tada rekao: „Prema tome, sljedeće godine ćemo imati Hrvatsku i turizam, a isto tak oslobađamo snage da krojimo granice Hrvatske u Bosni, razgraničenje. Prema tome, to što sada odluke koje donosimo i provedba tih odluka je od golemog povijesnog značenja“ (brionski transkripti).

„maska“.¹⁴ Inscenacijom spremnosti na kompromis, zakazani pregovori su zloupotrebljeni postajući način medijskog i političkog obezbeđenja alibija vojnoj akciji. Iz naknadnog čitanja *VI*, u kontekstu brionskih transkripata, jasna je usmerenost poruka na dva, odnosno tri auditorijuma: međunarodni, domaći i, u okviru njega, na javnost u RSK.¹⁵ I ma koliko izgledalo nemoguće, hrvatskim vlastima uspelo je da suprotstavljene poruke budu prihvaćene u svim auditorijumima na planirani, odnosno priželjkivani način.

Akcija Oluja tekla je upravo onako kako je hrvatski vrh zamislio, a *VI* je o svemu blagovremeno informisao javnost. Vesti su ilustrovane fotografijama „zarobljenih četnika“ i „hrvatskih oslobođilaca“, a akcija je vizuelno predstavljana mapama Hrvatske, na kojima su pored naziva zauzetih mesta stajali hrvatski grbovi – šahovnice. Kao po nekom planu, smenjivali su se tekstovi u kojima se tvrdilo da Hrvatska garantuje građanima srpske nacionalnosti sva prava sa tekstovima koji su na uobičajen način tretirali „četnike“, odnosno „neprijatelje“.¹⁶ O građanima ostalim u Kninu pisalo se da im „nije pala ni dlaka s glave“,¹⁷ a opet su, u drugom tekstu, Kninjani bili „razbijene bradate spodobe skrivene u kućama“¹⁸. Naslov „Hrvatska insistira na miru“ išao je uporedo sa naslovom „Još jedna

¹⁴ „Ja sam Šariniću rekao da može načelno reći da mi jesmo za pregovore“ (...) „Tako da i to možemo, još danas će zvati i možemo i to uzeti kao masku da prihvatimo te razgovore, čak da odredimo, ne znam, i svoju delegaciju, ali da porazgovorimo o tome da li sutra ili nekih narednih dana da idemo u pothvat za oslobođenje od Banije, Korduna do Like, Dalmacije do Knina, na koji način da to provedemo sa zadaćom da posao uglavnom završimo u tri, četiri, maksimum osam dana. Da ostanu poslije toga samo nekakve enklave koje bi se morale predati. (...) Da nanesimo takve udarce da Srbi praktično nestanu, odnosno da ono što nećemo odmah zahvatiti da mora kapitulirati u nekoliko dana“. Reči hrvatskog predsednika Tuđmana, brionski transkripti.

¹⁵ Hrvatski vrh je osim o informisanju međunarodne i hrvatske javnosti, razmišljao o informisanju stanovništva RSK. Raspravljano je o tome kako uneti pometnju među građane srpske nacionalnosti – preko radija, televizije ili bacanjem letaka: „Jedan letak ovako, znači, opće rasulo, pobjeda Hrvatske vojske uz podršku svijeta itd. Srbi, vi se već povlačite preko itd., a mi vas pozivamo da se ne trebate povlačiti, mi vam jamčimo... Znači, na taj način im dati put, a jamčiti tobože građanska prava itd.“ (Brionski transkripti).

¹⁶ „Važnost čuvanja života civila“, „Zaštita i civila i zarobljenika“, „Ne odlazite u neizvesnost!“, „Hrvatska jamči Srbima sva prava“ prema tekstovima „Žilavi otpor četnika“, „Četnici gađali Ogulin“, „Specijalci pomeli četnike“ (*VI*, 05.08.-07.08.1995).

¹⁷ „Dvostruko brže od planiranoga“, *VI*, 06.08.1995.

¹⁸ „Povijesna hrvatska pobjeda“, *VI*, 06.08.1995.

sjajna pobjeda“.¹⁹ Sumiran je istorijski karakter akcije, a javile su se i prve analize – one su bile ozbiljne i autentične koliko i „vesti sa ratišta“ pre Oluje.²⁰ U *VI* nisu izostale ni optužbe na račun „svjetskih medija koji lažu i slikom“, „s manjkom profesionalizma“ objavljuju „izvješća pisana unaprijed, po direktivi, odnosno šabloni“:²¹ svaka sličnost sa pisanjem *Večernjeg lista* ovde je slučajna.

Uparedno prelistavanje beogradske dnevne štampe s početka avgusta 1995. podseća na prelistavanje programskih kataloga iste firme sa tek nešto izmenjenom dizajnom. Na prvim stranama su ekonomske teme (pokazatelji stabilnog stanja u svim oblastima – od dobrih prinosa žitarica, smanjenja poreza do vremenske prognoze i vodostaja) uspešna diplomatska aktivnost vlade, predsednikovih ‘apeli za mir’; ukratko, kruženje lakih tema, odbrambene politike, jezika mira, dobrosusedskih odnosa... ‘Obično u neobičnom vremenu’ – bila bi dijagnoza uređivačke politike *Večernjih novosti (Vn)* koja 2. avgusta 1995. na unutrašnjim stranama daje samo dve kratke vesti vezane za rat u Hrvatskoj. Pored profesionalnog redukcionizma i selektivnosti, izbegavanje teških tema upućuje na ćutanje u značenju i funkciji prikrivanja događajnosti, ali i na marginalizaciju pitanja RSK. Eventualni nagoveštaji o tadašnjoj situaciji u Hrvatskoj dolaze iz agencijskih vesti, koje se tiču diplomatije, avio-saobraćaja ili turizma, a formalno, u smislu mesta u novinama, i ove vesti su marginalizovane. Agencijska vest (u donjem desnom uglu pete strane) zapravo je jedina koja se neposredno tiče krajinskih Srba: njome je preneto upozorenje specijalnog izaslanika UN Akašija da se Hrvatska „izgleda sprema da napadne Srbe u Krajini“²². Druga vest se tek posredno odnosi na Hrvatsku, budući da tretira bosansko ratište, gde je angažovana i hrvatska vojska. Ova vest je primer uobičajene prakse tretiranja učesnika u događajima za to vreme u srpskoj štampi, ne samo zato što hrvatske vojnike naziva ‘ustašama’, nego što posredno – na prećutnom ili podrazumevanom stereotipu ‘srpske hrabrosti’ –

¹⁹ *VI*, 07.08.1995.

²⁰ „A da akcija krene baš 4. kolovoza, (...) presudni su bili napadi hrvatskih Srba na Bihać.“ U: „Spremno dočekanih pet minuta“, *VI*, 07.08.1995.

²¹ „Zlorabljene suze hrvatske majke“, *VI*, 07.08.1995

²² *Vn*, 02.08.1995.

propagandno slabi hrvatsku snagu i na kraju daje netačne informacije. U tekstu „Crni barjak nad Marjanom“ navodi se da su „ustaške formacije pretrpele velike gubitke u napadima na Grahovo i Glamoč“, čime se zapravo skreće pažnja sa onoga što će se desiti u Krajini, budući da su ova mesta, kako se pokazalo, bila ‘usputne stanice’ HV na putu za Knin.

Politika tog dana ima nešto više tekstova koji posredno tretiraju sukobe u Hrvatskoj: pored Akašijevog, prenosi još jedno upozorenje („Nemačka upozorila svoje građane da napuste Hrvatsku“) iz koga je moguće pretpostaviti da će doći do velike ofanzive HV.²³ U tekstu „Prećutna podrška Hrvatskoj“ Darka Ribnikara prvi put se pominje prećutkivanje u ovom kontekstu. Govoreći o ubrzanju diplomatiji, autor primećuje da uprkos strepnjama Zapada „od mogućnosti da će napadi regularnih hrvatskih trupa na srpske trupe i mesta u Bosni prouzrokovati širenje ratnog požara – vlade tih zemalja ne rešavaju se da pošalju oštra upozorenja Zagrebu zahtevajući prekid ovih vojnih operacija. Malo ko pominje da je oko 10.000 hrvatskih vojnika napalo ciljeve u Bosni koju je Zagreb priznao kao nezavisnu državu, a sudbina srpskih izbeglica iz Glamoča i Grahova nije uznemirila ni ovdašnje tzv. humanitarne organizacije“.

Pragmatско ćutanje nije bila specijalnost samo zapadnih diplomatija. Narednih dana, 03. i 04. avgusta, u srpskim dnevnicima se u bukvalnom smislu ignoriše ili prećutkuje situacija u Hrvatskoj. U fokusu je „podrška Miloševićevom apelu mira“; na naslovnici *Vn* fotografija zgodnih devojaka sa novosadskog kupališta Štrand i tekst o dečjim igrama na vodi!? Osim ‘igara’, na prvoj strani su vesti o ‘hlebu’ („Kukuruz juri rekord“) i – to je sve. Kada je 04. avgusta počela akcija Oluja, naslovnice u *Vn* i *Politici*, kao i prethodnog dana, bave se uglavnom domaćom ekonomijom.²⁴ O pregovorima Hrvatske i RSK *Politika* će na unutrašnjim stranama doneti i po

²³ Jedino upozorenje iz Srbije uputio je Vuk Drašković, predsednik SPO. Štampano 02. avgusta na 12. strani *Politike*, ovo upozorenje nosi naslov koji zamagljuje, ako i ne prikriva suštinu obraćanja. Ispod naslova diplomatskog karaktera „Srbi na Palama i u Kninu treba da prihvate mirovni plan“ prenete su Draškovićeve reči o dramatičnoj situaciji „jer se svakog trenutka može očekivati da hrvatske oružane snage, iz svih pravaca, krenu na RSK, a već su dvadesetak kilometara od Knina“.

²⁴ „Vekna čeka cenu“, „Remont Đerdapa“, „Smanjenje poreza na stanove“, „Odluka o opštem uređenju prestonice“ i, sasvim desno u uglu, naslov „Knin za pregovore“ (*Politika*, 04.08.1995).

sadržaju i po duhu protivurečne vesti – optimističnu i pesimističnu: Stoltenberg: „Sporazum nije daleko: veći izgledi da bude izbegnut opšti sukob“, „Hrvatska odbila mirovni plan UN“. Jedina preostala vest o stanju u Hrvatskoj smeštena je u donji desni ugao: ona glasi „SAD prećutno dozvolile hrvatski napad“. Na sedmoj strani su vesti koje idu u prilog izvesnosti napada: „’Lufthanza’ suspendovala letove za Zagreb“, „London opomenuo turiste da ne putuju u Hrvatsku“,²⁵ koje su u direktnoj suprotnosti informaciji s prve strane da „sporazum (Knina i Zagreba) nije daleko“. Osim izrazitih diskrepancija između prve i unutrašnjih strana, boldiranih naslova i teksta ispod njih, zamagljivanju doprinosi i niz protivurečnih informacija.²⁶ Preneta je i vest o „uspostavljanju telefonskih veza između Knina i Beograda“ što možda treba da objasni ‘razloge loše informisanosti’ srpskih zvaničnika o tamošnjoj situaciji. Upadljivo je, naime, ćutanje i izostanak bilo kakvog obraćanja predstavnika Miloševićeve vlade o situaciji u Hrvatskoj. I politički zvaničnici i uređivački timovi dnevnih novina fokusirani su tih dana na ekonomiju, diplomatiju i spokojnu letnju dokolicu koja obećava ‘hleba i igara’, tako da su ove priče u funkciji maski događajnosti, koja, kako se ispostavilo, ni za koga nije bila tajna osim za dobar deo tzv. ‘običnog stanovništva’ RSK. Višak priča o ‘nečemu drugom’ bio je nedvosmišlen znak prikriivanja događajnosti, pa se ćutanje o situativno važnom može tumačiti u funkciji političkog pripremanja za novu, već izvesnu situaciju.

Da je prećutkivanje u ovim tekstovima²⁷ i uređivačkim politikama intencionalnog i pragmatkog karaktera, jasno je iz diskursa koji osim situativne komponente uključuje ranije predstave i znanja o ovom pitanju, odnosno sadržaje pamćenja. Način vladanja komunikativnom situacijom neposredno pred Oluju upućuje na vidno marginalizovanje ‘srpskog pitanja u Hrvatskoj’, koje je u prvim godinama rata bilo jedno od najvažnijih. Pošto se napad već bio dogo-

²⁵ *Politika*, 04.08.1995.

²⁶ „SAD pozivaju Hrvatsku na maksimalnu uzdržanost“; „Napadi na kninsku opštinu“; „Galbrajt: Nema razloga za rat“; „Rat nikad nije bio bliži“; „Spremnost za političke pregovore“; „Prisilna mobilizacija u Istri: Pripreme za napad“; „U Hrvatskoj raste ratna psihoza: Muke po Franji“.

²⁷ Ovde se pravi razlika između teksta i diskursa tako što se tekst određuje kao ‘diskurs bez konteksta’, a diskurs kao ‘tekst sa njegovim situativnim kontekstom’.

dio, on se 05. avgusta ni u dnevnoj štampi nije mogao ignorisati, ali je nastavljeno sa uobičajenim praksama predstavljanja strana u sukobu i plasiranjem protivurečnih informacija. Iako je naslovnica *Vn* 05. avgusta crne boje – „Udar sa 100.000 vojnika“ – unutrašnje strane donose niz protivurečnih i lažnih informacija: „Ni selo nije palo“²⁸; „Gubici hrvatskih formacija u ofanzivi na RSK – desetkovana omiška bojna“. *Politika* istog dana izveštava da „SVK hrabro odoleva napadima, drži sve linije odbrane“; „Zarobljen veći broj hrvatskih vojnika“; „Odbijeni napadi“. Ohrabrivanje i davanje lažnih nada, u trenutku kada kolone izbeglica prilaze granicama Srbije, s jedne strane je posledica prećutkivanja realne situacije, odnosno teškoća u suočavanju sa njom, a s druge strane recidiv predašnjeg načina pisanja o ‘Nama’ i ‘Njima’. Takav način izveštavanja nastaviće se i narednih dana:²⁹ uporedo sa izbegavanjem da se prizna brzi i potpuni debakl RSK, uvode se teme svestranog pomaganja Hrvat-skoj i posebno zapadnog ćutanja o naoružavanju hrvatske vojske.³⁰

Ćutanje srpskih zvaničnika nije, međutim, zavredelo pažnju ovih dnevnika. Saopštenje predsednika Miloševića „Hrvatska predstavlja najveću opasnost za mir na Balkanu“³¹ upućuje na izbegavanje otvorene osude ovog događaja, na diplomatsko, retoričko i emotivno udaljavanje od situacije. Iz pisanja štampe i reči aktera jasno je o čemu su oni hteli da ćute: suprotnost između velikog ćutanja i velike tragedije, koja je delom posledica prethodne Miloševićeve instrumentalizacije i ‘spinovanja’ hrvatskih Srba,³² ni tada ni dugo godina

²⁸ „Nijedno naseljeno mesto kod nas nije palo, stanje je pod kontrolom i pohvaljujem svoje borce za dobro držanje“, Mile Mrkšić, komandant SVK.

²⁹ „Otpor traje“, „Ustaše beže“, „Zaustaviti oganj i mač“ (*Vn*, 06.08.1995); „Junački otpor Korduna“; „Pokolj izbeglica“, „Granatama na civile“ (*Vn*, 08.08.1995).

³⁰ „Ali nije samo američki ambasador bez ikakvog iznenađenja nedavno posmatrao vojnu paradu u Zagrebu, već se ni predstavnici drugih zapadnih zemalja nisu zaprepastili pred tolikim brojem topova, tenkova, helikoptera i raketa, iako je Tuđman time dokazivao da Hrvatska očigledno krši embargo na uvoz oružja. Zapad je to naoružavanje prećutno odobravao, a sem toga bio je i svestan da se preko Hrvatske obavlja naoružavanje muslimanskih trupa u Bosni, što je još jedan način kršenja embarga svetske organizacije“ (*Politika*, 06.08.1995).

³¹ *Politika*, 05.08.1995.

³² „Nema sumnje da je Milošević prodao Krajinu. Da nije ohrabrivao krajnje neiskusne i naprasite krajiške Srbe da 1991. obrazuju sopstvenu državu, stanovništvo RSK ne bi moralo da propati jad etničkog čišćenja 1995. godine“

posle Oluje neće biti tematizovana u srpskoj javnosti.³³ Ovakva situacija svedoči o zvanično nametnutom ćutanju u značenju štita od neprijatnog suočavanja sa odgovornošću za prethodne radnje, kao i suočavanja sa onim što je moglo biti izbegnuto ili sprečeno. Efektom istorijskom parabolom o odnosu matice prema hrvatskim Srbima kroz vreme – o njihovom svesnom žrtvovanju, ‘spinovanju’, pa napuštanju – progovoriće Slavoljub Đukić 2005, navodeći reči Svetozara Pribičevića od pre sedamdeset godina: „Srbe u Hrvatskoj Srbija tretira kao pse. Prvo ih napujda da laju, pa ih onda ostavi vezane za plot da ih hrvatski gospodar dotuče“.³⁴ Do ovakvog pisanja, i ćutanje i govorenje o Oluju prošlo je kroz različite metamorfoze. One su predmet narednog poglavlja.

Od nasilja do pamćenja

U ovom delu ispitivaću diskurse ceremonijalnog obeležavanja Oluje, odnosno načine konstruisanja ovog događaja u društvenom pamćenju.³⁵ Pitanje je kako dolazi do pervertovanja kolektivnog ćutanja u markantan simbol kolektivnog pamćenja, uprkos tome što je reč o javnom sećanju na najbližu prošlost. Nekoliko je polazišta: da je ova akcija od svoje realizacije događaj kome se selektivno

(Gleni, 2002:277). Ovo je popularnoj tezi među publicistima o Miloševićevoj ‘prodaji’ ili ‘izdaji’ RSK, kao i njoj bliskoj tezi o ‘kontrolisanom ratu’ u RSK koji su od početka do kraja dogovorili predsednici Tuđman i Milošević, Barić suprotstavlja tezu o Miloševićevoj „kompromisnoj, realnoj i dobronamernoj politici prema RSK“ (Barić, 2005:526-529).

³³ Odluka o stvaranju RSK i njeno konačno prepuštanje ‘samoj sebi’ može se tumačiti u svetlu kolektivnog samožrtvovanja i farsičnog ponavljanja mitske istorije. U kontekstu srpske mitologije takva odluka nije neobična, jer, ma kako danas paradoksalno izgledalo, ključna sentenca srpske nacionalne priče *Umrino, da večno živi budemo* o Srbima govori kao o narodu koji je „morao da umire da bi mogao da živi“. Bandić, (1997:227); Đerić, (2005:19).

³⁴ *NIN*, 05.08.2005.

³⁵ Društveno pamćenje je konstrukt koji postaje stvarnosan u svojoj primeni: preko rituala, ceremonija, godišnjica posvećenih važnim ljudima i događajima prošlosti. Njegova kontrola važna je komponenta homogenosti zajednice, budući da ima dvostruku funkciju povezivanja – između različitih, vremenski udaljenih generacija i u stvaranju čvrstih veza među savremenima jednog društva. To je ‘politički proces bez kraja’ za čije je uspešno funkcionisanje neophodno umeće u zaboravljanju koliko i u sećanju. (Više: Konerton, 2002:15-57).

pristupa u obe javnosti, odnosno da je predmet selektivnog zaboravljanja i selektivnog sećanja; da je *komunikativno pamćenje* o Oluji (savremeni diskursi koji su predmet analize) odmah ušlo u matricu *kulturnog* ili *društvenog pamćenja* koje se odnosi na fenomene dugog trajanja, ‘početke nacije’ i markantne događaje prošlosti; da je ono što je u prigodnim govorima i zvaničnim obeležavanjima Oluje sistematski eliminisano, zaboravljano ili prećutkivano, od najveće važnosti za simboličke imaginarijume ovih država. I najvažnije, polazi se od uverenja da je za savremenu političku mitologiju Hrvatske Oluja simbol novog početka (ponovnog rođenja nacije), a da je za srpsku političku mitologiju ova operacija prilog njenoj žrtvenoj sagi – dominantnom žanru nacionalne mitopoetike.

Ima nešto isto u obeležavanju Oluje u Zagrebu i u Beogradu – glavni pomeni žrtvama u obe sredine služe se u Crkvi sv. Marka. Sve ostalo je različito. U Beogradu je sve do poslednjih godina obeležavanje Oluje pitanje kojim se jedino bave Srpska pravoslavna crkva (SPC) i pojedine NVO. U Hrvatskoj, pak, to je pitanje zvanične politike – državnog vrha, Crkve, boračkih udruženja, NVO, estradnih umetnika, sportista... Stoga i način izveštavanja o obeležavanju godišnjica ove operacije zavređuje više pažnje u hrvatskoj javnosti nego u srpskoj. I još nešto – obeležavanje Oluje u Hrvatskoj je *proslava*, a u Srbiji *parastos* ili *pomen*.

U znaku proslave velike pobede i blistavog oružja³⁶ protekla je prva godišnjica Oluje u Hrvatskoj. Pohvale modernom oružju išle su uporedo sa pohvalama ‘hrvatskom čoveku’: prema generalu Čuletiću, „i svijet i neprijatelji spoznali (su) da isti zrakoplov u rukama hrvatskog pilota vrijedi višestruko više nego kad njime upravlja ju piloti neprijateljskih formacija“. I dok se u hrvatskoj javnosti isticalo da su „’blještave’ i ‘olujne’ pobjede rezultat jedinstvenog napora hrvatskog naroda“, srpska javnost se bavila iznalazanjem krivca za pad RSK.³⁷ Iz perspektive Miloševićevog režima, ovo je bila sasvim razumljiva strategija, kome je iznenadna medijska znatiželja i govorljivost (odnosno napad na bivše rukovodstvo bivše RSK) bila pokriće za ćutljivost režima po ovom pitanju i odbrana od onoga što su ‘svi znali’, ali nisu naglas govorili.

³⁶ „Pilatus – vijesnik zapadne tehnologije“; „Ni iz čega smo stvorili vojnu silu“, *VJ*, 06.08.1996.

³⁷ „Parastos žrtvama Oluje“, *Vn*, 05.08.1996.

Na drugoj godišnjici Oluje hrvatski predsjednik Franjo Tuđman položio je svečanu zakletvu za svoj drugi predsjednički mandat. Štampa opširno prenosi prigodne reči predsjednika, belešku utisaka prilikom polaganja venca na „Oltaru domovine“, kao i čestitku ministra odbrane RH Gojka Šuška³⁸. Prošlost, sadašnjost i budućnost u ovim porukama stopljeni su u jedno vreme; jedinstvenom narativnom celinom živi i mrtvi izjednačeni u istom zadatku ‘osvajanja slobode i poštovanja’³⁹, a ‘nacija-država’, odnosno njena ‘samobitnost’ apstrahovana na vreme kada ni ‘nacije’ ni ‘suverenitet’ nisu postojali u današnjem smislu reči. Promovisanju Oluje u osnivački državni mit više od izgovorenog (koje je u ritualnim prilikama uvek formalizovano, očekivano i tipsko) doprinelo je prećutano i performativni karakter prigodnih radnji (predsednikova zakletva, polaganje venca, podizanje zastava, liturgije, vojna i sportska takmičenja). Oluja se tako smestila u žižu nacionalnog praznovanja, čijim se obeležavanjem istovremeno slavi nacionalno junaštvo, njena istorija i nacionalni preobražaj – novi početak. Već tokom planiranja akcije, Oluji je namenjeno ovo mesto, ali je ovim obeležavanjem ono učvršćeno, postavši od ‘borbene akcije’ simbol slobode, stabilnosti i novog nacionalnog poretka. Uspostavljeni mit o Oluji stoga je mit o preobražaju, kome su, kao i svim drugim osnivačkim mitovima, neophodne ‘plemenite laži’. Zahvaljujući prijemčivosti narativa o ‘suverenosti države’, socijalna prihvatljivost Oluje, u smislu ‘novog rođenja’ nacije, omogućena je prećutkivanjem faktografskog, a onda i mnoštvom simboličkih činova i postupaka. Njima će zajednica, u svakoj narednoj ceremoniji, samu sebe podsećati na činjenicu konstituisanja svog identiteta: iskazano će biti u funkciji prurušavanja faktografskog u događaju na koji se oslanja, ali pre svega u funkciji podsećanja zajednice na novo/staro/svevremensko ‘mi’ – na ‘kolektivni etos’, nacionalnu solidarnost i ‘istost’.

Repertoar hrvatskog pamćenja vremenom se bogatio, pa već treću godišnjici Oluje obeležavaju neobične istorijske analogije i konstrukcije Neprijatelja, koje u svojoj kolumni u Jutarnjem listu (*JL*)

³⁸ „Osobito sam radostan što ste prisegnuli na Dan domovinske zahvalnosti, Dan naše pobjede i ostvarenja stoljetnih težnji hrvatskog naroda. Pod Vašim vodstvom i zapovijedanjem, hrvatska je vojska ostvarila bljeskovite i olujne pobjede koje su zajemčile našu opstojnost, slobodu i državnu nezavisnost“. *VI*, 06.08.1997.

³⁹ „Nikakvi ustupci protiv nacionalnih interesa“, *VI*, 06.08.1997.

iznosi katolički publicist Živko Kustić: „Kad je o hrvatskim katolicima riječ, oni imaju i te kakva razloga sjetiti se da je na Gospu Snježnu godine 1716. slomljena osmanlijska sila kod Petrovaradina i da je istoga dana godine 1995. slom jugokomunističke agresije označen podizanjem hrvatske zastave u kraljevskom gradu Kninu“⁴⁰. Simbolički i sakralni značaj nasilja za savremeni imaginarijum Hrvatske i jaka veza države i crkve čitljivi su iz naslova: „Vijenci predsednika Republike, Vlade i Sabora na oltaru domovine“. Svečanu atmosferu pokvariće izveštaj *Amnesty Internationala* (AI) u kome se kaže da za „više od 200 ubojstava počinjenih poslije Oluje još nitko nije odgovarao“. U vremenu kada je zvanični stav da je Oluja „pripremljena, osmišljena i provedena umom i snagom hrvatskoga naroda“ probijanje zida ćutanja o nasilju nad Srbima nije bilo jednostavno za hrvatsku javnost. Simptomatična su u tom smislu pitanja novinara, koja s jedne strane upućuju na dotadašnje ćutanje o zločinima kao na normalno, prirodno ponašanje, a s druge strane impliciraju tobožnju zaveru ili napad na hrvatsku državu.⁴¹ Iako se sporadični narativi o zločinima ne tiču neposredno Oluje, nego vremena posle nje, u javnost se ipak uvode i vesti o zločinima tokom akcije: ispovest anonimnog hrvatskog ratnika *Jl* razbila je šablonsko pisanje o Oluji,⁴² ali ni u

⁴⁰ Povezivanje ova dva događaja – pobeđe nad „osmanlijskom silom“ i „jugokomunističkom agresijom“, koja su udaljena gotovo tri veka – ima funkciju kako definisanja Neprijatelja, tako i isticanja religijskog elementa istorijske dinamike, tj. poklapanja praznika „Gospe Snježne“ sa istorijskim događajem pobeđe nad Neprijateljem. Navedeni katolički publicista ne reflektuje ironičnu činjenicu da je običaj povezivanja nekog događaja sa (vremenski fiksiranim) datumom praznovanja svetaca, po svom poreklu, *vizantijski*: „U Vizantiji su istorija crkve i istorija carstva bile međusobno najtešnje povezane... Osnovni motiv ovog novog tipa praznika jeste to što se ovde istorijski događaj smatrao posledicom delovanja sveca na čiji je dan dati događaj nastupio. Istorijska svest se tako povezala s godišnjim praznikom sveca“ (Miteraer, 2003:42-43).

⁴¹ „Zašto ste baš sada izišli s temom o nekažnjavanju za ubojstva srpskih civila nakon Oluje?“; „Mnogi tumače taj izvještaj kao napad na Hrvatsku?“. *Jl*, 06.08.1998.

⁴² Delove ovog intervjua prenela je beogradska štampa: „Oluja je bila nešto najdivnije, moja najveća radost. Bio sam jako sretan što sam imao priliku gledati kako Srbin bježi, a ja ga mažem. Loviš ga i zvekneš, onda dođeš do njega i opališ rafal po njemu, da budeš siguran. Srbima su namjerno ostavljena dva izlaza, na sjeveru Dvor na Uni, a na jugu Srb, jer je bilo gotovo neizvodivo da oni svi tuda zbrišu. Plan je bio da se sve što prije očisti. Neki će izići, a druge ćemo pokrkati. (...) Dnevno smo napredovali po 20 km, a putem smo radili svoj posao, tamanili. Za nas nije bilo civila,

kom slučaju nije uticala na zvanični stav, niti na uobičajeno tretiranje „Nas“ i „Njih“ u hrvatskoj javnosti. Kada se 03.08.1999. Hrvatski helsinški odbor obratio pismom premijeru, izražavajući zabrinutost zbog kršenja ljudskih prava i pojačane netrpeljivosti prema povratnicima srpske nacionalnosti, ovo pismo je na krajnje nejasan i dvosmi-slen način predstavljeno u *Jl*. Iz nadnaslova „Povratak Srba: HHO upozorava na sve učestalije slučajeve nasilja“ stiče se utisak da su Srbi povratnici nasilnici, a ne ugroženi. I sam tekst je na tragu pervertovanja izveštaja, zamenjujući uloge glavnih aktera: „povećan broj mladih povratnika srpske nacionalnosti uzrokovao je da se Hrvati doseljeni iz BiH i Janjeva, trenutačno naseljeni na tom području, osjećaju nesigurno i ugroženo“. Takav stav štampe u ovom periodu je razumljiv, budući da i opozicioni SDP Oluji odriče nasilje. Posredno će i general Petar Stipetić u intervjuu *Jl* priznati ćutanje hrvatske javnosti o nasilju do avgusta 1999: „Sve do ovog izvješća HHO-a, nisam primjetio da je bilo kakvih insinucija ili priča o nekakvim počinjenim zločinima ili zlodjelima“. Ukratko, za njega je ćutanje javnosti značilo sigurnost, bar za neko vreme.⁴³

Kako se međunarodni pritisak povećavao, uslovljavanjem hrvatskog prijema u evropske institucije procesuiranjem i izručivanjem optuženih za ratne zločine, tako se i ovo neprijatno pitanje za Hrvatsku (koja je istovremeno želela da zadrži idealnu sliku Oluje kao ‘najčistije i najveće pobeđe’⁴⁴ i da se u međunarodnu zajednicu institucionalno uključi) moralo tematizovati na drugačiji način. Iako je to bilo suštinsko pitanje, tretirano je kao da se radi o nečemu marginalnom, ako ne i imaginarnim. Strategija je bila da zvaničnici ne kažu ništa, a da se narativ o nasilju u Oluji ipak uvede u javnost.

svi su bili jednostavno neprijatelji“ (*Danas*, 05.05.1998., „Kako se veličanstveno ubijalo u Oluji – Mržnja kao čip u glavi“)

⁴³ „Amnezija stoji u vezi sa ‘amnestijom’, sa onim što se zvalo ‘čin zaboravljanja’, zvaničnim brisanjem sećanja na sukobe u interesu socijalne kohezije“ (Berk, 1999: 91).

⁴⁴ Prof. Stanko Lasić nema tako visoko mišljenje o ovoj akciji: „Bojao sam se da će u njoj doći do punog izražaja oni postupci koji su bili zataškavani, nekažnjavani i tolerisani celo vreme rata i o kojima javnost nije bila do kraja upoznata, ali se ipak znalo da hrvatske vojne i civilne operacije nisu bile bez zločina. (...) Od svega najstrašnije je bilo to što se u tom pijanstvu nije diglo više treznih glasova, naročito u opoziciji – ćutalo se, a među nama su zločinci mirno hodali, kao heroji. (...) Rekao sam sebi: to nije samo težak politički promašaj nego i ekonomski, intelektualni, kulturni, pa čak i vojni“ (*Politika*, 02.07.1999).

I uveden je: pod navodnicima i sa strane odakle, kao po navici, dolazi sve loše⁴⁵ – iz Beograda. *Jutarnji list* preneo je pisanje beogradske *Politike*, citirajući da su „hrvatski vojnici ubijali i spaljivali sve što je srpsko“, uz zaključak da haški sud još nije podigao optužnice za „zločine koje su počinile hrvatske snage“.

Za izbeglice iz RSK i Srbe ostale u Hrvatskoj najuvredljivije je bilo ćutanje srbijanskih (tada jugoslovenskih) zvaničnika o ovom pitanju. U intervjuu „Hrvatska zahvaljuje Jugoslaviji za ćutanje o masakrima nad Srbima“⁴⁶ Milan Đukić, predsednik SNS-a, govori o praktičnoj strani ćutanja, odnosno o visokoj ceni ove strategije u međudržavnim odnosima. Istina je da se srpska politika i štampa u vreme Miloševićevog režima samo deklarativno bave pitanjem Oluje. Već prilikom treće i četvrte godišnjice, štampa je bila u zamoru i rutini, dajući *svoju* hronologiju događaja, *svoje* podatke o žrtvama, prećutkujući ono što političkom trenutku nije odgovaralo i prozivajući zbog ćutanja o zločinima sve ostale. Tada je to niko drugi do ‘Evropa’, pa je i tekst u povodu obeležavanja ovog događaja naslovljen „Evropa ravnodušno prećutkuje krajinske Srbe“.⁴⁷ Peto-godišnjica Oluje u beogradskoj štampi propraćena je na uobičajeni način, sa naglaskom na stradanju nevinih žrtava i ‘svetskoj nepravdi’: ukratko – „Hrvatska nagrađena za zločin“.⁴⁸ Ipak, u autor-skom tekstu M.Vasića prvi put se ne čuti o Miloševićevoj odgovornosti i „lakovernosti običnog stanovništva RSK, lišenog pravih informacija i izloženog obmanama srbijanske režimske štampe i televizije, uljuljkanog u lažnu sigurnost budalaštinama o ‘nepobedivom srpskom oružju’ (...). Danas znamo da su Srbi iz Hrvatske bili žrtvovani svesno, namerno i cinično, kao moneta za potkusurivanje u nagodbama Miloševića i Tuđmana“.⁴⁹

Iako je 2000. godina u hrvatskoj javnosti, s obzirom na silazak HDZ-a s vlasti i pritisak međunarodnih institucija, trebalo da bude prelomna za probijanje zida ćutanja o nasilju u Oluji, to se nije

⁴⁵ Iz letimičnog pregleda *JL*, nezavisno od ove teme, izdvajaju se naslovi tipa: „Kuga dolazi iz Srbije“; „Laži iz SRJ“; „Očito ćemo još čekati na demokratizaciju SRJ“.

⁴⁶ *Dt*, 06.08.1998.

⁴⁷ *Politika*, 05.08.1999.

⁴⁸ *Politika*, 04.08.2000.

⁴⁹ *Vreme*, 12.08.2000.

dogodilo. Upravo suprotno: na mitinge protiv saradnje sa haškim sudom, na raspirivanje panike o „kriminalizaciji Domovinskog rata“, „antihrvatskoj uroti“, čak i na pretnje nasilnim rušenjem Ustavnog poretka – nova Vlada ostaje gluva. U cilju nacionalne konsolidacije pribegava tolerisanju domaćeg nezadovoljstva, sa Hagom saraduje koliko je nužno i manje-više u potaji, a štampa izveštava u istom duhu kao i prethodnih godina: o stradalim građanima srpske nacionalnosti piše kao o „navodnom stradanju srpskih civila“, „četnicima“ i „teroristima“, a o optužnici haške istrage protiv generala Petra Stipetića kao o „aferi“ i nečijoj „podvali“.⁵⁰

Opšta zebnja za narušavanje „čistote Oluje“ obeležila je i šestu godišnjicu. I dok je nova vlast praktično popuštala pred zahtevima međunarodne zajednice, morala je da misli i o načinima retoričkog zadovoljenja domaćeg auditorijuma: „Ni naša bitka nije lakša od Oluje“ – izražavao je nelagodnost novog režima premijer Račan.⁵¹ O procesuiranju nasilja u Oluji i dalje se govori kao o nečemu što se graniči sa nemogućim, što ugrožava društvenu intimnost i pozitivno samorazumevanje hrvatske zajednice, pa su uobičajena pitanja novinara – „mislite li da u Hrvatskoj postoji državni odvjetnik koji bi mogao optužiti pripadnika HV za ratni zločin, čak za progon i etničko čišćenje?“. Upornost u negovanju diskursa samorazumevanja i insistiranje na kolektivnim ulogama ‘žrtve’ i ‘zločinca’ kroz prizmu ‘Nas’ i ‘Njih’ (u trenutku kada dokazi o nasilju više nikome nisu nepoznati), govori u prilog javne (ili čuteće, samorazumljive, pravne, etablirane) podrške eliminacionističkom nacionalizmu. Uprkos javnom govorenju o nasilju, društvenom situacijom vlada uverenje o kolektivnoj besprekornosti. U takvoj situaciji se i pritisak haškog suda koristi za povećanje simboličkog značaja Oluje, jer joj se prinosi još jedna žrtva – sam glavnokomandujući – Ante Gotovina; poternica za njim ne tumači se kao pozivanje na odgovornost, već kao još jedno, krunsko žrtvovanje za domovinu. Stoga ne iznenađuje da je i

⁵⁰ *VI*, 06.08.2000.

⁵¹ Osim opozicije i boračkih udruženja saradnjom sa haškim sudom posebno je bila nezadovoljna Crkva: „Ivan Barić je u ime Hvide poručio hrvatskoj vladi da prekine sve odnose sa Haškim sudom ili im hrvatski narod neće oprostiti izdaju Hrvatske“, a šibenski biskup Ante Ivas: „Nismo sigurni da ova vlast brani dostojanstvo hrvatskog naroda“. Poruka vojnog biskupa Juraja Jezerinca, u kojoj je svet svojevrсна Drugost („Hrvati za 13 stoljeća pretekli svijet“) objašnjiva je takođe iz političkog konteksta. *Jl*, 06.08.2001.

te godine Oluja „Dan hrvatskog ponosa“, „veliki dan koji simbolizira slobodu, cjelovitost, pobjedu i nastanak Hrvatske“⁵².

Srpska javnost posle pada Miloševićevog režima takođe ne pravi bitnije izmene u izveštavanju: ono što je novo, odnosi se na direktno prozivanje vlasti za neodazivanje na parastos u povodu Oluje: „i pored poziva, niko od političkih gradskih, republičkih i saveznih zvaničnika nije bio na pomenu u Crkvi sv.Marka“. Na tragu kritike nove vlasti zbog ćutanja su i reči Save Štrpca, predsednika centra ‘Veritas’: „Oni koji su ‘zažmurili’ nad hrvatskom Olujom sada bi trebalo da otvore oči nad sudbinom 300.000 Srba koji su još u izbeglištvu“⁵³. Mogući razlozi ćutanja postmiloševićevske vlasti o Oluji nisu sasvim jasni: jednim delom, uzrok tome je njihova namera da normalizuju odnose sa susedima i da u cilju regionalne stabilnosti ne pokreću teške teme iz zaostavštine prethodnog režima. Drugi potencijalni razlozi su u ekonomskoj sferi – moguće je da nisu imali snage da rešavaju pitanja izbeglica ili da naprosto nisu stigli od drugih, za njih tada važnijih poslova. Takođe je moguće da je iz razloga stabilnosti vladajućeg DOS-a (u kome se sa svojom strankom našao i general Momčilo Perišić, koji je participirao u ratovima Miloševićevog režima) ova pitanja, pa i Oluje, bilo najbolje zaboraviti. Kako god bilo, nastavljena je politika ćutanja, a tema Oluja ostavljena izbegličkim udruženjima, narodskim pričama, Crkvi i religijskom jeziku – sakralnoj i mitskoj istoriji ovog događaja.⁵⁴ Svemu uprkos, i naredna komemoracija je „pomen bez državnika“⁵⁵ na kojoj protojerej Mihailo, u kontekstu sve masovnijeg verskog obeležavanja Oluje, ističe da su Srbi počeli da prepoznaju „svoju muku, stradanje i srodstvo koga su se odrekli“. Poruka izbegličkih udruženja hrvatskim zvaničnicima takođe je sakralnog karaktera: „Obeležavanje petog avgusta za Hrvatsku je Dan pobeđe, za prognane Srbe nesreća biblijskih razmera“⁵⁶. Da li zbog pritiska javnosti ili stupanja DSS-a na vlast,

⁵² *Jl*, 06.08.2003.

⁵³ *Vn*, 03-06.08.2001.

⁵⁴ Povodom sedmog pomena napravljen je iskorak: pisana izjava predsednika SRJ Vojislava Koštunice o Oluji govori kao o akciji „koju je jedan deo demokratskog sveta bez zazora pomogao, dok je drugi, svejedno da li pragmatično ili kukavički smatrao da je bolje da pred svim što se događa zatvori oči“ (*Danas*, 05.08.2002).

⁵⁵ *Danas*, 05.08.2003.

⁵⁶ *Vn*, 05.08.2003.

tek, na devetogodišnjicu Oluje srpska štampa će o pomenu izvestiti pod naslovom „Prvi put uz državnu podršku“⁵⁷. Te godine će i nedeljnik *NIN* objaviti najubedljiviji tekst o ćutanju srpske (i svetske) javnosti o Oluji.⁵⁸ Ilustrativno za deo tadašnjeg srpskog političkog vrha, ovo ćutanje teško je odrediti drugačije do kao izraz nemoći, stida i poniženosti – to je situacija ćutanja kada se izrečenom nema šta dodati, odnosno situacija u kojoj se samo ćutanjem sve kaže.

Na desetogodišnjici Oluje u Hrvatskoj bilo je dosta bučno: „10.000 ljudi slavilo Oluju uz Thompsona“.⁵⁹ Stavovi političkog vrha uravnotežuju pohvale Oluji i ćutanje o nasilju u njoj: malo su utihnuli pređašnji hvalospevi ‘najvećoj pobiđi’, ali nema ni apsolutnog ćutanja o nasilju. Takvi govori, budući da kvare ritualnu naviku, ne nailaze na odobravanje prisutnih, pa se zvižducima predsedniku imputira ‘izdajstvo nacionalne intimnosti’: „U ratu je bilo i onih koji se nisu borili za Hrvatsku nego za sebe, koji su rušili i ono što nije trebalo rušiti“, rekao je Mesić, nakon čega su ga prekinuli uzvicima ‘Ante, Ante’⁶⁰. Reporter iz Knina kaže da je u proslavi Ante Goto-

⁵⁷ *Danas*, 04.08.2004.

⁵⁸ Autor teksta je Slavoljub Đukić, koji kaže da se u Hrvatskoj i u Srbiji u vreme Oluje puno pilo, opisujući pijanstvo (i ćutanje) tadašnjeg političkog vrha SRJ: „Palata federacije, 7. avgust 1995, ponedeljak popodne, kabinet predsednika jugoslovenske vlade Radoja Kontića. Na stolu dobro načeta boca francuskog konjaka. Kod premijera su dvojica njegovih prijatelja. ‘Ja sam vas pozvao da se napijemo’, kaže Kontić. ‘Ne znam kako je vama, ali ja se kao Crnogorac sramno osećam. Jutros mi moji kažu: ‘Popišamo ti se na funkciju’. Šta da im odgovorim. Ćutim“. O drugim vidovima ćutanja, isti autor: „Instruirana svetska javnost, koja je sve vreme krivca videla na drugoj strani, zatvorenih očiju je pratila najveći egzodus u novijoj istoriji i, u sebi, aplaudirala hrvatskom blickrigu: ‘Srbi su dobili ono što zaslužuju’. Milosrđa nije bilo. Sem pojedinačnih glasova, nigde solidarnosti nad tragedijom prognanog naroda. ‘Svet ne želi da čuje plač srpskih majki’, konstatuje ‘Njujork tajms’; ‘da je nekim slučajem sa ovih staništa otišlo dvesta ptica, svet bi se digao na noge zbog ugrožavanja životne sredine’, kaže jedan sveštenik. Preseljenje gotovo celog naroda praćaćeno je opštim mukom“.

⁵⁹ Naredne godine će svećano biti otvorena „nova cesta koja vodi prema Čavoglavama“, mestu održavanja ove proslave i rodnom selu Thompsona, pa će i izveštaj o ovom skupu u *Jl* biti sličan – sa nekoliko puta uvećanim brojem prisutnih. Naziv održavanja ove fešte na preteći način varira odnos „Nas“ i „Njih“: „U Čavoglavama 50.000 ljudi – Marko Perković Thompson organizirao je već treću godinu zaredom feštu u rodnom selu pod nazivom ‘Neka vide da nas ima““.

⁶⁰ Skandira se ime glavnokomandujućeg Oluji, generala Ante Gotovine, protiv koga je haški sud podigao optužnicu. U svetlu pritisaka ovog suda može se tematizovati pisanje *Jl* o nasilju nad srpskim civilima pri čemu se minimizuje uloga vojnog

vina bio „prilično prisutan, ali najviše na komercijalnoj razini. Mnogstvo uličnih prodavača nudilo je majice sa njegovim likom. (...) Doduše, po gradu nije viđen ni jedan plakat, osim jedne parole koja je cijeli dan nošena Kninom: ‘Gotovina se skriva u mom srcu’⁶¹. U proslavi, zaključuje reporter iz Knina, Srbi nisu učestvovali, budući da su „odlučili ovaj dan provesti u svojim kućama“. Kolektivno odsustvo, da li iz protesta ili straha, svejedno je, odnosno ćutanje Kninjana srpske nacionalnosti na dan kada Hrvatska slavi, ima značenje socijalne isključenosti i obespravljenosti.⁶²

Uprkos poboljšanju uzajamnih odnosa Srbije i Hrvatske, vreme obeležavanja Oluje je vreme napetosti i međusobnih optužbi, koje kulminiraju 2006. Na reči srpskog premijera Koštunice da je „strašna kolona trajno svedočanstvo o velikom i nekažnjenom zločinu“, hrvatski premijer odgovara optužbama na račun Srbije, konstatujući: „Oluja je čista kao suza, mi smo ponosni na nju“.⁶³ (...) Prema predsedniku Mesiću, Olujom je „zapečaćena sudbina plana stvaranja velike Srbije na ruševinama Jugoslavije. (...) Nije bila važna samo za Hrvatsku, jer da rat ovdje nije zaustavljen, ratovala bi i Europa i cijeli svijet“.⁶⁴

Teško je, i posle toliko godina od Oluje, ne konstatovati istraživanje na dvosmernom upućivanju poruka: ka spolja, odnosno ka ‘ušima’ međunarodne zajednice (‘Evrope’ i ‘sveta’) i ka unutra, prema nacionalnoj intimnosti i njenom pamćenju. Osnovna značenja na unutrašnjem planu, koja mogu biti u potpunoj nesaglasnosti sa emitovanim značenjima upućenim međunarodnoj zajednici, postižu se kolektivizovanjem uloga preko narativa o ‘Drugosti’; krug se tako

rukovodstva i vlade, a sva odgovornost pripisuje preminulom predsedniku Tuđmanu. U tekstu „Najbliži ratni suradnici predsjednika Tuđmana o njegovoj ulozi u Oluji“, ističu se stavovi tipa „Odlučivao je Tuđman i nitko drugi“ ili „Kad su posrijedi odluke o vojnim akcijama, ne može se govoriti o zajedničkim odlukama, Tuđman je donosio odluke“.

⁶¹ *Jl*, 06.08.2005.

⁶² Otvorenom pismom „Pobjeda ili ‘pobjeda’“ Ivo Banac i Ivan Zvonimir Čičak podsećaju na *ćutanje hrvatskog pravosuđa*: „Danas, deset godina nakon Oluje, nitko u Hrvatskoj nije procesuiran za ratne zločine. Ta činjenica govori i o tome da u Hrvatskoj i dalje prevladava politička svijest o ‘herojstvu’ i ‘junaštvu’ takvog djelovanja, a zločini se opravdavaju kao sredstvo za uspostavu etnički čistije Hrvatske, te kao metoda ‘konačnog rješenja srpskog pitanja u Hrvatskoj’“ (*Jl*, 06.08.2005).

⁶³ *Jl*, 06.08.2006.

⁶⁴ *Isto*.

zatvara početnom pričom u kojoj se ‘Mi’ i ‘Oni’ esencijalizuju na uzajamnoj suprotnosti. A da li su tvrdnje izrečene u ime ‘Nas’ ili ‘Njih’ istinite, neistinite ili protivurečne, manje je važno: sa stano-
višta efikasnosti i na nivou recepcije, važno je da budu lako i sponta-
no sugerisane, usmeravajući razumevanje u željenom, odnosno u
očekivanom pravcu – ka prećutnim pretpostavkama kolektivne in-
timnosti. Organizovanje narativa o Oluji u prvom i trećem licu mno-
žine (istog onog na kome je realizovana) razgovor o ovom pitanju
odlaže za neko buduće vreme – vreme koje odbija da dođe.

Zaključak: Od starog do novog tepiha

Neposredno pre Oluje i tokom nje ćutanje se manifestovalo preko viška priča o ‘nečemu drugom’: u hrvatskoj javnosti izmišlja-
njem događaja i konstruisanjem *napetosti*, a u srpskoj javnosti po-
meranjem akcenta izvan događajnog i situativno važnog, odnosno
konstruisanjem *opuštenosti*. Do promene vlasti u obe države (2000)
na ćutanju o faktografskom i posebno na kolektivnom uopštavanju i
političkom uobličavanju ovog događaja u skladu sa zakonitostima i
vokabularom mitske priče (pobeda:poraz; život:smrt; dobro:zlo;
zločinci:žrtve...) tema Oluja se od događaja koji se može ispričati na
onoliko različitih načina koliko je bilo učesnika u njoj, svela na dve
opozitne, transistorijske verzije koje su sledile prećutne pretpostav-
ke u odnosima dvaju naroda. Neaktivnost i pragmatiski kontinuitet
narednih vlada po ovom pitanju, koje su pothranjivale transistorijski
pristup temi Oluja, pogodovali su učvršćenju njenih homogenizova-
nih verzija u značenju velikih nacionalnih priča.

Kratki osvrt na promene ćutanja kroz vreme malo govori o
posebnim značenjima ćutanja, ispoljavanim različitim povodima i sa
različitim funkcijama: nekada su bila u službi stvaranja konteksta, a
nekada odgovor na njega. Budući da performativna snaga ćutanja
potiče od njegovih situativnih manifestacija – identifikovana znače-
nja su bitno različita, konotativno čak suprotstavljena. Ipak, veliki
deo iznađenih manifestacija ovog fenomena u obe javnosti prag-
matskog je karaktera: ćutanje kao znak neke skrivene realnosti; ću-
tanje kao rezultat preopširnog govorenja o nečemu drugom, u funk-
ciji prikrivanja događajnosti ili prethodno osmišljenog cilja; ćutanje
kao znak marginalizovanja nekog problema; ćutanje u značenju

‘političke monete’ visoke vrednosti u međudržavnim odnosima; ćutanje u značenju ‘plemenite laži’; ćutanje kao povlađivanje zvaničnom stavu (važnom državnom interesu); ćutanje kao štit od neprijatnog suočavanja sa odgovornošću za ono što je moglo biti izbegnuto ili sprečeno. Ispostavilo se, naime, da je za usmeravanje saznanja ili događajnosti u željenom pravcu, ćutanje bilo uslov bez koga se to ne bi moglo postići. Vidovi ćutanja koji upućuju na saučestvovanje u kolektivnoj situaciji istovremeno mogu biti pragmatiskog i emotivnog karaktera, u smislu korisnosti od povodljivosti za dominantnim stavom ili u smislu odbijanja i nemoći individualnog suočavanja sa kompleksnošću situacije. Ovaj fenomen se tako manifestuje ili kao kao slaganje sa učinjenim i njegovo odobravanje ili kao nužna posledica prethodnih vidova prećutkivanja. Bliska ovim značenjima ćutanja su i ona njegova pojavljivanja koja upućuju na ćutanje u smislu emotivnog udaljavanja od nekog problema. S druge strane, izrazito emotivnog i psihološkog karaktera su manifestacije ćutanja u kojima je ono izraz nemoći, poniženja i stida (u situacijama kada se izrečenom nema šta dodati), ili je izraz straha od moguće kazne, socijalne potčinjenosti i isključenosti. Manifestacije ćutanja u kojima je ono način da se neprijatna pitanja i problemi odlože za kasnije imaju značenje onoga što se njima upravo izbegava reći. I najvažnije, bez obzira na retke individualne pristupe, uspostavljeni svet ćutanja o Oluji (kao i govorenja) u obe javnosti kolektivističkog je karaktera: pošto je Oluja tema nacionalne autoistorizacije, a takve istorizacije po pravilu zahtevaju selekciju – sve što se ne uklapa u pretpostavljeno ‘opšte znanje’, kulturnu intimnost, stereotip Neprijatelja, viktimizacijske ili pobedničke diskurse samorazumevanja, bivalo je prećutano ili potisnuto iz javnog govora.

Drugim pokrenutim pitanjem, odnos ćutanja i nasilja reflektovan je na domen društvenog pamćenja. Analizom napisa o komemorativnim ceremonijama ispitivani su načini uvođenja simboličkog kapitala Oluje u kodove i matrice kolektivnog pamćenja novonastalih država. Kratka istorija zapamćenog pokazala je bipolarnu monolitnost i kondenzovanost javnih tumačenja ovog događaja: ona se uklapaju u stabilnost prethodnih društvenih znanja, simboličke imaginarijume, nacionalnu samorazumljivost, hrvatsku i srpsku kulturnu intimnost. Komemoracijama su definisana i objektivisana značenja Oluje u obe sredine, na manje ili više autentične

načine, budući da su demonstrirana zvanična sećanja na najbližu prošlost skoro automatski isključila neodgovarajuće sadržaje i konotacije: ‘gurnuvši ih pod tepih’, nastala je situacija u kojoj je fakticitet nestao u duboku tišinu, a javnošću su zavladała večna i neizmenljiva značenja kolektivne autorefleksije. Drugim rečima, pre nego što se homogenizovano značenje (ono koje se sada ‘samo po sebi razume’) zapamtilo, sve drugo se organizovano zaboravilo. Ostalo je išlo svojim tokom, po sistemu repetitivnosti i kumulativnosti. U Hrvatskoj je naracija o Oluji ustanovljeni kult, odnosno osnivački mit; noseći konstituenti su Borba, Žrtvovanje i Velika, Konačna Pobjeda nad Neprijateljem. Pod pokroviteljstvom Države i Crkve, putem ponavljanja izabranih akcenata na javnim proslavama i komemoracijama, nasilje u Oluji je posvećeno, a homogenizovano značenje Velike Pobjede poistinjeno,⁶⁵ jer ništa kao nasilje i žrtva „ne ujedinjuje srca i ne uspostavlja red“. Ili, kako Žirar kraće i lepše kaže – „nasilje i svetinja ne mogu se odvojiti“.⁶⁶ S druge strane granice, homogenizovano značenje Oluje, i prema načinu nastanka, i prema nosećim simboličkim toposima, smestilo se u samo ‘srce’ i ‘skrivenu dušu’ srpskog nacionalnog mita. Poput glavne naracije srpske mitopoetike, koja je u zvaničnu praksu ušla mnogo kasnije od odigravanja istorijskog događaja na koji je oslonjena (kada je, dakle, mnogo toga zaboravljeno)⁶⁷, tako je i naracija o Oluji dugo čekala da bude uvedena u simbolički registar države. Prvobitno zvanično potiskivanje i prećutkivanje, koje je nastavljeno i posle promene režima, imalo je najvažniju ulogu u otvaranju puta mitskim interpretacijama ovog događaja. Do tada, ostavljena ‘narodu’ i Crkvi, naracija o Oluji uobličila se prema poznatom mitopoetičkom modelu Izdaje, Žrtve, Poraza i Smrti.⁶⁸ Nedostaje legenda o Junaku. Nakon jasnije personalizacije Izdajnika, i ona će biti uvedena.

Mitovi, uostalom, pišu istoriju. I to je kraj priče. Sve ostalo se čuti.

⁶⁵ U vreme rata nasilje se ‘naturalizuje’ poput automatskog kretanja koje je neizbežno. Pobjedom, pak, nasilje zadobija moć da uspostavlja poredak i obezbeđuje pravo na ‘istinu’.

⁶⁶ Žirar, 1990:27.

⁶⁷ Đerić, 2005:13-26; Bakić-Hayden, 2006:125-143.

⁶⁸ Prema većini istraživača, ovo su osnovne legende kosovskog mita (vid. Đerić, 2005:15-30).

Literatura

- Asurmendi, Mikel, ur. (2002): *Identitet i nasilje*. Beograd: Biblioteka XX vek. (prevod sa španskog).
- Babić, Dragutin (2006): „Stigmatizacija Hrvata i Srba u prijeratnome, ratnom i poslijeratnom razdoblju“, Zagreb: *Migracijske i etničke teme* 22, 4: 379-397.
- Bandić, Dušan (1997): *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bakić-Hayden, Milica & Hayden, Robert (1992): „Orientalist Variations on the Theme ‘Balkans’: Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics“, *Slavic Review*, Vol.51, No.1, pp. 1-15.
- Bakić-Hayden, Milica (2006): *Varijacije na temu ‘Balkan’*. Beograd: IFDT/Filip Višnjić.
- Barić, Nikica (2005): *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Berk, Piter (1999): „Istorija kao društveno pamćenje“, *Reč*, Br. 56, str. 83-92 (prevod sa engleskog: Peter Burke, „History as social memory“, in: Thomas Butler (ed.), *Memory. History, Culture and Mind*, Oxford 1989, pp. 97-113).
- Bet-El, R. Ilana (2004) „Unimagined communities: the power of memory and the conflict in the former Yugoslavia“, in: Jan-Werner Müller, (ed.) *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past*. Cambridge University Press, pp. 206-222.
- Brubaker, Rodgers (1998): Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism, in: John Hall (ed.), *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge, UK, 1998. pp. 272-306
- Denich, Bette (2002): „Rasturanje multietničnosti u Jugoslaviji: mediji i metamorfoza“, u: Halpern i Kideckel, s. 60 – 81.
- Dubil, Helmut (2002) *Niko nije oslobođen istorije. Nationalsocijalistička vlast u debatama Bundestaga*. Beograd: Samizdat B92 (prevod s nemačkog)
- Đerić, Gordana (1997): *Smisao žrtve u tradicionalnoj kulturi Srba*. Novi Sad: Svetovi.
- Đerić, Gordana (2002): „Ideje i strategije diskursivnog izjednačavanja života i smrti“. *Filozofija i društvo*, XXI, Beograd: IFDT, s. 247-260.
- Đerić, Gordana (2005): *Pr(a)vo lice množine. Koliktivo predstavljanje i samopojmanje. Mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*. Beograd: IFDT/’Filip Višnjić’.

- Derić, Gordana (2005a): „Stereotip: kraj (jedne) priče“, *Filozofija i društvo*, 3, Beograd: IFDT, s. 71-95.
- Goldhagen, J. Daniel, (1996): *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York (prevod na srpski: *Hitlerovi dobrovoljni dželati: obični Nemci i holokaust*, Radio B92, Beograd, 1998.)
- Goldstein, Slavko (2007): *1941. Godina koja se vraća*, Zagreb: Novi Liber.
- Gleni, Miša, (2002): *Pad Jugoslavije. Treći balkanski rat*, Beograd: Samizdat B92. (prevod s engleskog).
- Grandits, Henis i Promicer, Kristijan (2002): „‘Bivši drugovi’ u ratu: istorijski pogledi na ‘etničko čišćenje’ u Hrvatskoj“, u: Halpern i Kideckel, s.165-186.
- Greenberg, D. Robert, (2004): *Language and Identity in the Balkans*, Oxford University Press.
- Hercfeld, Majkl, (2004): *Kulturna intimnost. Socijalna poetika u nacionalnoj državi*. Beograd: Biblioteka XX vek (prevod sa engleskog).
- Holland, Dorothy & Quinn, Naomi, eds. (1987): *Cultural Models in Language and Thought*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Halpern, M. Joel & Kideckel, A. David eds. (2000): *Neighbors at War. Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History*. The Pennsylvania State University. (prevod na srpski 2002)
- Irwin-Zarecka, I. (1994): *Frames of Remembrance: The Dynamics of Collective Memory*. New Brunswick: Transaction Books.
- Konerton, Pol (2002): *Kako društva pamte*, Beograd: Samizdat B92. (prevod sa engleskog).
- Livada, Svetozar (2006): *Etničko čišćenje – ozakonjeni zločin stoljeća*, Zagreb: Euroknjiga.
- Miteraer, Mihael (2003): *Milenijumi i druge jubilarne godine. Zašto proslavljamo istoriju?*, Beograd:UDI (prevod sa nemačkog).
- Pažanin, Ana (2006): „Utjecaj prisilnih migracija na promjene ukupnog kretanja stanovništva ratom zahvaćenih županija Hrvatske“, *Anali Hrvatskog politikološkog društva*, god. III, Zagreb, str. 459-482.
- Polovina, Vesna (1996): „Ćutanje kao sredstvo komunikacije i saznanja u diskursu“, u: *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Rot, Klaus (2000): *Slike u glavama*, Beograd: Biblioteka XX vek (prevod sa nemačkog).
- Saussure Louis de & Schulz, Peter, eds. (2005): *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind*, Amsterdam & New York: John Benjamins.

- Subotić, Milan (2007): „Na leđima bika: o simboličkoj geografiji evropskog prostora“, u: *Na drugi pogled: prilog studijama nacionalizma*. Beograd, IFDT/ 'Filip Višnjić', s. 7-45.
- Wachtel, B. Andrew (2006): *Remaining Relevant after Communism. The Role of the Writer in Eastern Europe*. The University of Chicago Press, Chicago and London (prevod na srpski, Stubovi kulture, Beograd, 2006).
- Žirar, Rene (1990): *Nasilje i sveto*. Književna zajednica Novog Sada (prevod sa francuskog).

Gordana Đerić

VIOLENCE IN SOCIAL MEMORY
Intimate beliefs regarding Operation Storm
in the Croatian and Serbian publics

Summary

This text is part of a research conducted under the working title „What do we talk about when we are silent and what are we silent about when we are talking? – premises for the anthropology of silence about the nearest past.“ In the first part the author investigates the meaning of silence in the Croatian and Serbian press right before and during Croatia's Operation Storm. The ratio between silence, suppression of information and forgetting, on the one hand, and social memory, on the other, has been elaborated in the final part of the text by following reports about the anniversaries of Operation Storm in both Croatian and Serbian publics. The starting point lies in the belief that the phenomenon of silence (and suppression of information), being an immanent part of each discourse, represents an important factor in the creation of social relationships and system of value models, that it has important communication and cognitive functions and that the performance character lies in its essence. In short, silence makes it possible to form the prevailing image about this event, even if it does not construct it indirectly – through speech. The author has elaborated on the meaning of silence in the context of Operation Storm partly because studies about the breakup of Yugoslavia frequently mention silence as a manipulation strategy employed by some of the sides in the conflict (or analysts dealing with Yugoslav topics), while not a single study systematically investigates the semantic of silence and suppression of information in these conflicts. Most importantly, taking into account the frequency of direct silence in the newspaper discourse and rhetoric strategies that point at silence indirectly, from the context and discourse, the author focuses on the

relationship between the event (situation) and silence. In order to shed light on the way in which Operation Storm is remembered, i.e. forgotten, in the stakeholders' publics and political imageries, she follows the dailies – *Večernje Novosti*, *Politika*, *Danas* (Belgrade) – *Večernji List*, *Jutarnji List*, *Magazin* – supplement of the *Jutarnji List* (Zagreb), as well as texts about Operation Storm in weeklies such as the *NIN* and *Vreme* of Belgrade or *Globus* of Zagreb in the period between August 2, 1995 and mid-August 2006.

Keywords: Storm, Croatian public, Serbian public, meaning of silence, forgetting, social memory.